

СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА
У СРБИЈИ И ДРЖАВАМА РЕГИОНА

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига CLXV

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Књига 38

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА
И ЉУДСКИХ ПРАВА

**СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ
МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА У СРБИЈИ
И ДРЖАВАМА РЕГИОНА**

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 10–11. ДЕЦЕМБРА 2015.

Примљено на X скупу Одељења друштвених наука од 13. децембра
2016. године на основу рецензија академика *Војислава Становчића*
и *Тибора Варадија*, професора *Вукашина Павловића*,
Маријане Пајванчић и *Тамаша Корхеца*, др *Мирјане Рашевић*,
др *Зорице Мршевић* и др *Горана Башића*

Уредници

академик

ВОЈИСЛАВ СТАНОВЧИЋ

др ГОРАН БАШИЋ

ИНСТИТУТ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

БЕОГРАД 2016

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Volume CLXV

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 38

COMMITTEE FOR NATIONAL MINORITIES
AND HUMAN RIGHTS STUDIES

**STATE AND PERSPECTIVES
OF MULTICULTURALISM IN SERBIA
AND THE COUNTRIES IN THE REGION**

PROCEEDINGS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD FROM DECEMBER 10–11, 2015

Accepted for publication at the 10th Session of the Department of Social Sciences, held on December 13, 2016, after being reviewed by Academicians *Vojislav Stanovčić* and *Tibor Várady*, Professors *Vukašin Pavlović*, *Marijana Pajvančić*, *Tamás Korhecz*, and *Mirjana Rašević*, PhD, *Zorica Mršević*, PhD and *Goran Bašić*, PhD

E d i t o r s

Academician

VOJISLAV STANOVČIĆ

GORAN BAŠIĆ, PhD

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

B E L G R A D E 2 0 1 6

Издају

Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Институт друштвених наука
Београд, Краљице Наталије 45

Лектура и коректура
Марина Сисојевић

Технички уредник
Мира Зебић

Прелом текста
Александар Илчић

Тираж 500 примерака

Штампа
Развојно-издавачки центар Графичкој инжењерства
Технолошко-металушки факултет

ISBN 978-86-7025-710-8

ISBN 978-86-7093-169-5

© Српска академија наука и уметности, 2016

ИМИГРАЦИЈА КАО ИМПУЛС МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТИ У СРБИЈИ?

МИРЈАНА РАШЕВИЋ*

С а ж е т а к. – Миграциони феномен није присутан у политичком, привредном, академском и уопште јавном дискурсу у Србији у оној мери у којој би се то очекивало. Ако се и говори о миграцијама, подвлачи се да се „одлив мозга“ и даље наставља. Узроке неувиђања значаја имиграција треба тражити у традиционализму, неповољној економској и социјалној ситуацији, општој несигурности, изолованости земље и сл., али и у недовољној обавештености. Главни циљ овога чланка је да се размотре теоријска размишљања, студије о националном демографском и социоекономском развоју, као и истраживачки радови о миграционом феномену у нас, да би се добио одговор на постављено питање: имиграција као импулс мултикултуралности у Србији.

Кључне речи: имиграција, мултикултуралност, Србија

Модел миграционе транзиције, који су развили Фасман и Реге,¹ представља теоријско полазиште рада. У изради овог концепта аутори су се ослонили на емпиријске налазе везане за промену смера миграционих токова од емиграционих ка имиграционим у условима дугогодишње кризе рађања у једној земљи и последичног интензивног старења њеног становништва. Поред демографских претпоставки, за промену смера миграционих токова у једној популацији битни су и економски фактори који се тичу структуре тржишта рада и циклуса економског развоја.

Стартна позиција у овом моделу се описује као моменат када је емиграција још увек већег обима од имиграције или када се бележи нулти миграциони салдо. У следећој фази, средњој или транзиционој, бивша емиграциона држава постаје нова имиграциона држава. У основи промена су, пре свега, демографски и економски разлози. Аутори истичу да ову фазу различитог трајања карактерише покушај доносиоца одлука да нову ситуацију игноришу и отуда касне законске промене. И поред тога, ова фаза прелази

* Институт друштвених наука, Београд

¹ H. Fassmann and U. Reeger, "Old emigration countries in Europe. The concept and the empirical examples", in *European Immigrations. Trends, Structure and Implications*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.

у нову, названу адаптациона или посттрансформациона фаза. Главна карактеристика ове фазе је у мањој или већој мери присутност свести о имиграцији као неопходности.

Мада шематски постављен, као и сваки модел овога типа, модел миграционе транзиције је „користан да би се имао у виду динамички процес могућих промена у односу емиграција и имиграција“,² као и разлози који их објашњавају и искуства која их прате. Имајући у виду овај модел, Лесинска³ истиче да су државе западне, јужне и источне Европе, у ствари, „старе“, „нове“ и „будуће“ имиграционе земље.

ДЕМОГРАФСКИ ИЗАЗОВИ

Србија се суочава са низом озбиљних демографских проблема. Најважнији су рађање деце далеко испод потреба замене генерација, интензивно одлагање рађања првог детета, депопулација, прекомерно популационо старење и негативан миграциони салдо. Они су међусобно повезани на различите начине. Природна и механичка компонента развоја становништва су у односу преко заједничког дела детерминистичке основе и последица (последице једног феномена утичу директно на други феномен и обрнуто), али су повезани и путем политичког одговора у циљу боље демографске будућности Србије.

КРИЗА РАЂАЊА

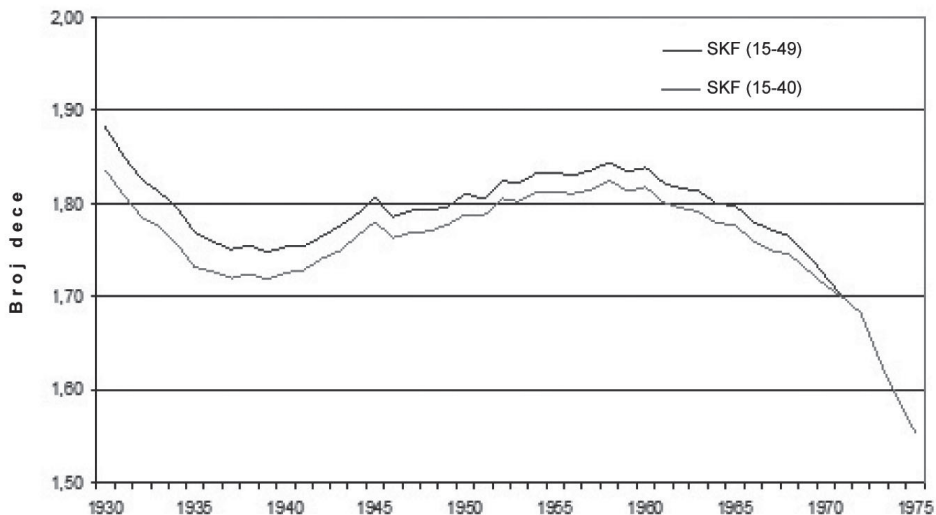
Анализа просечног броја живорођене деце 33 генерације жена које су изашле из плодног периода живота у време спровођења пописа 2011. године указује на рано суочавање Србије са феноменом недовољног рађања и дугу стабилизацију рађања на ниском нивоу од 1,8 детета по жени (графикон 1). Но, разматрање просечног броја живорођене деце генерација жена које су се налазиле при крају плодног периода у време спровођења пописа 2011. године, као и распрострањеност одлагања рађања, омогућава да се прогнозира

² H. Fassmann and E. Musil, "Conceptual Framework for Modeling Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes", *Working paper developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and its Effects in SEE-Transnational Actions towards Evidence Based Strategies'*, 2014, <http://www.seemig.eu/index.php/2012-10-24-22-38-42?start=5>.

³ M. Lesinska, "Migration policy matters: a comparative analysis of policy recommendations", in *European Immigrations. Trends, Structure and Implications*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.

прекид стабилизације ниског нивоа завршеног фертилитета у Србији, односно његов пад испод нивоа од 1,8 детета по жени.⁴

Графикон 1. Просечан број живорођене деце генерација жена рођених у раздобљу 1930–1975, Србија, Попис становништва 2011. године⁵

Тренд благог пораста броја жена у Србији које нису родитељи у оптималнијој доби живота,⁶ од 20. до 35. године живота, регистрован је између 1981. и 1991. године.⁷ У периоду између 1991. и 2002. године он је интензивирао и сматра се највећом демографском ценом последње деценије прошлог века.⁸ Интензивирање је настављено и између два последња пописа становништва, и то за све три старосне кохорте. Тако је без деце у време спровођења пописа становништва Србије 2011. године био велики број жена старости од 20. до 24. године (82%). Утврђено је да у репродукцији не учествује

⁴ М. Рашевић, „Фертилитет женског становништва“, у *Поулазија Србије на почетку 21. века*, Београд: Републички завод за статистику, 2015.

⁵ Извор *ibid.*

⁶ То је најплоднији период у животу жене и истовремено доба када рађање носи најмањи ризик по здравље мајке и детета, К. М. Benzie, „Advanced maternal age: are decisions about the timing of child-bearing a failure to understand the risks?“, *CMAJ* 178 (2008): 183–184. АН. Nassar and ИМ. Usta, „Advanced maternal age. Part II: long-term consequences“, *Am J Perinatol* 26 (2009): 107–112.

⁷ М. Рашевић, „Фертилитет женског становништва“, у *Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 1991. године*, Београд: Републички завод за статистику, 1995.

⁸ М. Рашевић, „Одлагање рађања у оптималној доби живота – основна демографска цена 1990-их у Србији“, *Зборник Мајнице српске за друштвене науке* 121 (2006): 141–149.

ни преко половине (55%) жена старости од 25 до 29 година и трећина (31%) жена између 30. и 34. године.

Одлагање рађања првог детета за све касније године живота је важан узрок ниског нивоа фертилитета. Поготово, када у једној популацији постоји релативно висок удео жена старих између 30 и 34 године које нису рађале. Мада су још увек у плодном периоду, може се очекивати да један број њих из различитих разлога, као што су физиолошко смањење плодности, секундарни инфертилитет, већа психолошка цена брака и рађања деце у старијим годинама или неступање у брак услед болести, неће моћи да оствари ставове о жељеном броју деце.

Феномен одлагања рађања у Србији се у новије време, поред фактора који проистичу из дуготрајне економске и социјалне кризе, може објаснити и дубинском трансформацијом друштва, која одговара променама које су у развијеним европским земљама почеле раније. О томе говоре социодемографске карактеристике 74.666 жена које су имале између 30. и 34. године у време спровођења пописа 2011. године и биле су без деце. Захваљујући специјалној обради пописних података, доступан нам је њихов профил, који је одређен као скуп особина најчешће заступљених међу испитаницама (табела 1). Просечна испитаница ове субпопулације се изјаснила да је Српкиња (86%), живела је у граду (78%), ван партнерске заједнице (73%), била је запослена (64%) и имала је више или високо образовање (48%).⁹

Реализовање материнства у каснијем животном добу у Србији додатно угрожава нарушавање здравља и плодности жена доминантно конзервативном контролом рађања, која се ослања на традиционалне и недовољно ефикасне методе и намерне побачаје. Последње репрезентативно истраживање је показало да кондом, комбиновану оралну контрацепцију или интраутерини уложак користи свега 18,4% жена које су у браку или стабилној партнерској вези, а не желе децу.¹⁰ Распрострањеност намерних прекида трудноће у Србији потврђују налази истраживања које је проценило да је стопа укупних абортуса у 2014. години била 2,9.¹¹ То значи да током репродуктивног периода жена просечно има 2,9 намерних побачаја.

⁹ M. Rašević, "Low fertility in Serbia: new insights", in *Fifth International Conference of Balkans Demography – The Population of the Balkans at the Dawn of the 21st Centur*, DemoBalk, October, Ohrid, 2015.

¹⁰ Statistical Office of the Republic of Serbia, UNICEF, *Serbia Multiple Indicator Cluster Survey and Serbia Roma Settlements Multiple Indicator Cluster Survey, 2014, Final Reports*, Belgrade, Serbia: Statistical Office of the Republic of Serbia, UNICEF, 2014.

¹¹ K. Sedlecky and M. Rašević, "The abortion culture issue in Serbia", in *12th Seminar of the European Society of Contraception and Reproductive Health – Removing medical, social, cultural and religious barriers to effective and safe contraception*, ESC, September, Tel Aviv, 2015.

Табела 1. Социодемографске карактеристике жена без деце старих 30–34 године, Србија, Попис становништва 2011. године

Карактеристике жена без деце старих 30–34 година	Удео (у %)
<i>Националности</i>	
Српкиње	86
Бошњациње/Муслиманке	1
Мађарице	2
Ромкиње	1
Словакиње	1
Хрватице	1
Црногорке	1
нису се изјасниле	4
регионална припадност	1
<i>Фамилички брачни статус</i>	
не живе у ванбрачној или брачној заједници	73
живе у ванбрачној заједници	8
живе у брачној заједници	19
<i>Образовање</i>	
непотпуно основно образовање	2
основно образовање	5
средње образовање	45
више или високо образовање	48
<i>Економска активност</i>	
Активне жене	81
запослене	64
незапослене	17
Неактивне жене	19
лица са приходима од имовине	6
студенткиње	6
лица која обављају само кућне послове	7
<i>Место живљења</i>	
градска насеља	78
остала насеља	22

Напомена: Дате су националности жена чији се удео може заокружити на минимум 1%¹²

¹² Извор М. Раšевић и К. Седлеки, „О феномену одлагања рађања деце у Србији“, у *Улога медицине у рађању или одумирању Србије*, Београд: SANU, 2016.

Табела 2. Ставови студенткиња Универзитета у Београду
о претпоставкама за рађање првог детета

	Медицински факултет	Фармацеутски факултет	Факултет политичких наука
1	добро здравље	добро здравље	добро здравље
2	жеља за дететом	жеља за дететом	жеља за дететом
3	финансијска независност	стабилна партнерска веза	финансијска независност
4	запослење	финансијска независност	запослење
5	стабилна партнерска веза	запослење	стабилна партнерска веза
6	подршка породице	подршка породице	стан/кућа у власништву
7	оптимално животно доба	оптимално животно доба	подршка породице
8	стан/кућа у власништву	стан/кућа у власништву	каријера
9	брак	брак	брак
10	каријера	каријера	оптимално животно доба
11	подршка локалне заједнице	подршка локалне заједнице	подршка локалне заједнице
12	мере социјалне политике	мере социјалне политике	мере социјалне политике
13	аутомобил у власништву	аутомобил у власништву	аутомобил у власништву

Напомена: Студенткиње су оцењивале дате потенцијалне предуслове за рађање са 1 (врло битан), 2 (и јесте и није битан) или 3 (уопште није битан). Значај сваке варијабле је оцењен средњом вредношћу оцене.¹³

Додатно упозоравају резултати истраживања о транзицији ставова од очекивања појединца да држава смањи финансијску цену родитељства путем јефтиних кредита за решавање стамбених проблема породица са децом и бољег збрињавања деце запослених мајки да би се више рађало у 1990-им годинама,¹⁴ до инсистирања младих данас на тешко остваривим предусло-

¹³ Извор М. Раšевић и К. Седлеки, „Da li je realno očekivati promene u modelu planiranja porodice u Srbiji u neposrednoj budućnosti?“, *Srpska politička misao* 4 (2011): 257–275.

¹⁴ М. Раšевић, „Прихватанје популационе политике на индивидуалном нивоу“, *Stanovništvo* 33 (1995): 41–55.

вима за рађање, као што су материјална и психолошка сигурност и квалитетни партнерски односи.¹⁵ Мада високо вреднују родитељство и желе да имају већи број деце, студенткиње завршних година три факултета Универзитета у Београду инсистирају на стављању базичних ризика под контролу да би родиле прво дете (табела 2).

Резултати пописа становништва спроведеног 2011. године, као и новијих дубинских истраживања, указују на то да ће се криза рађања у Србији продубити и истовремено откривају да је релативно мали простор за политичко деловање у смислу повећања нивоа фертилитета. Поготово је отворено питање већих ефеката класичних мера популационе политике које се доминантно спроводе у Србији. То су родитељски додатак и плаћено породилско одсуство поводом рођења детета. Отуда је битно смањити не само економску већ и социјалну и психолошку цену родитељства кроз подршку савременим облицима заједништва између жене и мушкарца и помоћ при успостављању баланса између породице и посла, као и рађања и образовања. Истовремено је неопходно промовисати савремен концепт планирања породице у функцији очувања репродуктивног здравља.

ДЕПОПУЛАЦИЈА И ИНТЕНЗИВНО ПОПУЛАЦИОНО СТАРЕЊЕ

Дуго трајање недовољног рађања је основни покретач депопулације и дубоких промена у старосној структури становништва. У последњем међународном периоду, 2002–2011. године, процењује се да се број становника Србије смањило за најмање 367, а највише 422 хиљаде, при чему је допринос миграционе компоненте између 15% и 26%.¹⁶ Тренд регистровања негативног природног прираштаја је настављен. Тако је број живорођених 2014. године био за 34,8 хиљада мањи од броја умрлих. Уједно, 2014. година је двадесет трећа година заредом како се у Србији бележи негативан природни прираштај. Релативно посматрано, на 1.000 становника стопа природног прираштаја у 2014. години је износила је -4,9 промила, односно била је готово непромењена у односу на претходну календарску годину. Насупрот томе, Европа као целина бележила је нулти природни прираштај, а једино је Бугарска са негативном стопом од око 6 промила од свих земаља Европе бележила нижу стопу од Србије.¹⁷

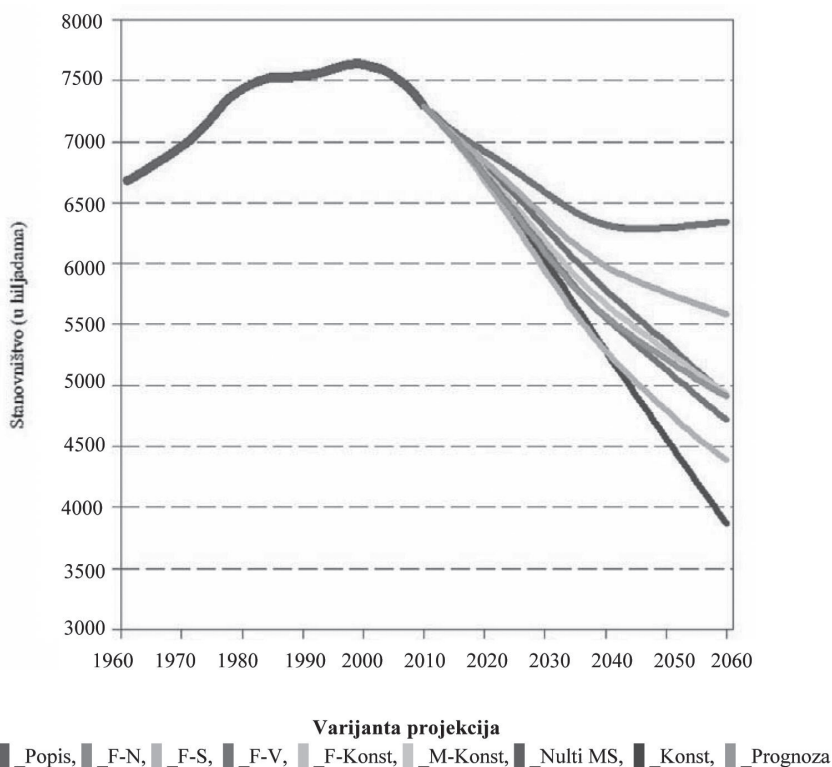
¹⁵ Rašević i Sedlecki, „Da li je realno očekivati promene u modelu planiranja porodice u Srbiji u neposrednoj budućnosti?“, 257–275.

¹⁶ В. Никитовић, Ј. Предојевић Деспих и И. Маринковић, „Мигрантско становништво Србије“, у *Популација Србије на почетку 21. века*, Београд: Републички завод за статистику, 2015.

¹⁷ G. Pison, „Tous les pays du monde 2015“, *Population & Societes* 525 (2015): 1–8.

Србија спада у подручја где је процес демографског старења достигао велике размере. Процес старења становништва се одвијао с врха старосне пирамиде (повећање броја старих) и од базе пирамиде (смањење броја младих). Резултат је да је према последњим подацима, а односе се на 2014. годину, број становника старијих од 65 година за 26% већи од броја становника млађих од 15 година. Око милион и двеста осамдесет девет хиљада лица у Србији старо је 65 и више година. Са уделом старих од 18,3% у укупној популацији, Србија је међу најстаријим популацијама у Европи.¹⁸ Просечна старост српског становништва 2014. године износила је 42,6 године.

Графикон 2. Становништво Србије у периоду 1961–2002. године (резултати пописа) и пројекције за период 2010–2060. године (по варијантама)

Напомена: За 1971, 1981, 1991. годину становништво у земљи, а за 2002. годину укључена су и интерно расељена лица.¹⁹

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Извор G. Penev, *Projekcije stanovništva Srbije od 2010. do 2060*, Beograd: Fiskalni savet Republike Srbije, 2013.

Резултати пројекција различитих аутора указују на то да ће Србија средином овога века бити малобројнија и старија земља него што је данас.²⁰ Србија у наредним деценијама не може да избегне смањење и старење становништва ни када би се остварила рехабилитација фертилитета или реализовао нулти миграциони салдо (графикон 2). Истраживање сценарија политика пак показује да се „умањење пада броја становника на кратки и средњи рок најбоље постиже спровођењем политика усмерених на пораст нето имиграције, док се на дужи рок готово подједнако добро постиже спровођењем проимиграционих политика, односно оних чији је циљ повећање фертилитета. Успешна примена обе врсте политика истовремено даје готово двоструко бољи резултат од ефеката појединачних политика“.²¹

НЕГАТИВНИ МИГРАЦИОНИ САЛДО

У Закону о управљању миграцијама,²² у складу са Уредбом ЕУ 862, спољна миграција је дефинисана као она која траје или се очекује да ће трајати дуже од годину дана. Анализа доступности и квалитета података о спољним миграцијама у Србији, рађена у оквиру пројекта *Управљање миграцијама и последице миграција у југоисточној Европи* (СЕЕМИГ),²³ показала је да постоји много проблема у овој сфери. Наиме, највећи број индикатора о међународним миграционим токовима може се добити на основу евиденције Министарства унутрашњих послова (МУП), али се она односи практично само на стране држављане. Ограничена доступност миграционих података из евиденције МУП-а не дозвољава анализу свих пожељних индикатора који се тичу имиграната. Број држављана Србије повратника са рада/боравка у иностранству није познат на годишњем нивоу. База података о емиграционим токовима држављана Србије не постоји с обзиром на то да грађани који одлазе на рад/боравак у иностранство углавном не одјављују своје место пребивалишта.²⁴

²⁰ V. Nikitović, „Srbija kao imigraciona zemlja – očekivana budućnost?“, *Stanovništvo* 47 (2009): 31–52; Penev, *Projekcije stanovništva Srbije*; Republički zavod za statistiku, *Projekcije stanovništva Republike Srbije 2011–2014*, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2014.

²¹ V. Nikitović, „Migraciona tranzicija u Srbiji: demografska perspektiva“, *Sociologija* 55 (2013): 187–208.

²² *Службени гласник*, бр. 107/12.

²³ Основни циљ пројекта био је боље разумевање дугорочних миграционих и демографских процеса и промена у оквиру људских ресурса у југоисточној Европи, као и утицај тих процеса на тржишта радне снаге, националне и регионалне привреде. СЕЕМИГ је био реализован у осам држава у периоду од 2012. до 2014. године. Институт друштвених наука, Републички завод за статистику и општина Кањижа су били партнери из Србије који су учествовали у његовој реализацији.

²⁴ Institute of Social Sciences, Statistical Office of the Republic of Serbia, *Analysis of Existing Migratory Data Production Systems and Major Data Sources in Serbia*, Country report

Имајући у виду проблеме са подацима о емиграционим токовима из Србије и имиграционим токовима у Србију, било је неопходно проценити миграциони салдо на годишњем нивоу. Процена базирана на коригованим резултатима о укупном броју становника Србије добијеног пописима спроведеним 2002. и 2011. године и о природном прираштају у последњем међупописном периоду, као и подацима најбитнијих земаља које прихватају емигранте из Србије, упућује на нето миграционе губитке између 6 и 11 хиљада лица просечно годишње у периоду 2002–2011. године.²⁵ Притом, треба посебно истаћи да се на основу доступних имиграционих статистика процењује да је нето емиграциони губитак Србије у периоду 2008–2011. године износио 15 хиљада.²⁶ Имајући у виду обе процене, може се претпоставити да је у првој половини посматраног периода негативни миграциони салдо био мањи услед бољих економских услова у Србији, а да је он повећан од 2008. године због укидања виза за неке од земаља које су популарне емиграционе дестинације грађана Србије.²⁷

О ИМИГРАЦИЈИ

Србија је традиционално земља емиграције. Но, између два последња пописа становништва, према резултатима пописа из 2011. године, у Србију се из иностранства доселило 67,6 хиљада лица. Имиграција ка Србији претежно се састојала од српских држављана који су се доселили из окружења, вратили из иностранства углавном као пензионери, али има и оних који су желели да наставе своју радну каријеру у домовини. Међу досељенима је било и присилних повратника. Странци су чинили мањину у популацији имиграната. Тек сваки четврти пописани досељеник у Србију из иностранства (13,8 хиљада) после 2002. године је био страни држављанин.²⁸

developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects-Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies', 2013, <http://seemig.eu/index.php/downloads-project-outputs-data-systems>.

²⁵ Никитовић, Предојевић Деспић и Маринковић, „Мигрантско становништво Србије“.

²⁶ М. Kupiszewski, D. Kupiszewski i V. Nikitović, *Uticaј demografskih i migracionih tokova na Srbiju*, Beograd: Međunarodna organizacija za migracije – Misija u Beogradu, 2012; Institute of Social Sciences, *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Serbia*, Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects- Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies', 2013, <http://seemig.eu/index.php/downloads-project-outputs-historical-analysis>.

²⁷ Никитовић, Предојевић Деспић и Маринковић, „Мигрантско становништво Србије“.

²⁸ V. Stanković, *Srbija u procesu spoljnih migracija*, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2014.

Када је реч о актуелним имиграционим токовима, према последњим објављеним подацима у *Миграционом профилу Републике Србије за 2014. годину*,²⁹ највећи прилив странаца у 2014. години био је, као и у претходне две године, из Кине, Руске Федерације, Румуније, Македоније и Либије. Из ових земаља је регистровано 12.490 лица. Њихов удео у укупној популацији странаца износио је 49,5%.

Главни разлози имиграције од 7.337 оних који су добили одобрење привременог боравка у Србији дуже од 90 дана први пут у 2014. години били су спајање породице (41,6%) и посао (41,7%). Жене су углавном долазиле због спајања породице, а мушкарци због посла. Свако десето лице (10,1%) добило је први пут дозволу боравка због школовања у нашој земљи.

ПЕРЦЕПЦИЈА МЕЂУНАРОДНИХ МИГРАЦИЈА

У циљу сагледавања перцепције у Србији која се тиче имиграције обављено је седам експертских интервјуа. Интервјуисан је представник владе, синдиката и привредне коморе, експерт за миграције релевантне невладине организације, као и три професора са Географског, Економског и Филозофског факултета Универзитета у Београду. Међу интервјуисанима убедљиво доминира размишљање да миграције нису присутне у политичком, привредном, академском и уопште јавном дискурсу у оној мери у којој би се то очекивало. Ако се и говори о миграцијама, подвлачи се да се одлив мозгова и даље наставља. О имиграцији се не размишља. Узроке неувиђања потенцијала интеграције миграција у развојне програме земље, по експертима, треба тражити у традиционализму, неповољној економској и социјалној ситуацији, општој несигурности, изолованости земље и сл., али и у недовољној обавештености.³⁰ Конзистентно, критичка анализа начина и садржаја интеграције феномена миграција у национална развојна и секторска стратешка документа показала је да постоји пуно простора за балансирано укључивање емиграције/имиграције у политичке агенде земље.³¹

Две студије су посебно битне за перцепцију јавног мњења у Србији која се тиче међународних миграција.

Један од циљева репрезентативног истраживања спроведеног новембра 2010. године у Србији био је да се утврди емиграциони потенцијал нашег

²⁹ Влада Републике Србије, *Миграциони профил Републике Србије за 2014. годину*, Београд: Влада Републике Србије, 2015.

³⁰ Institute of Social Sciences, *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Serbia*.

³¹ M. Rašević, *Migracije i razvoj*, Beograd: IOM, 2016.

друштва.³² Анкетирано је 1.090 испитаника старијих од 18 година. Поред општег узорка од 880 анкетираних, интервјуисано је и 210 особа из посебног узорка који су чинили повратници из иностранства, тј. лица која су провела ван земље најмање шест месеци у неком временском периоду у прошлости из било ког разлога.

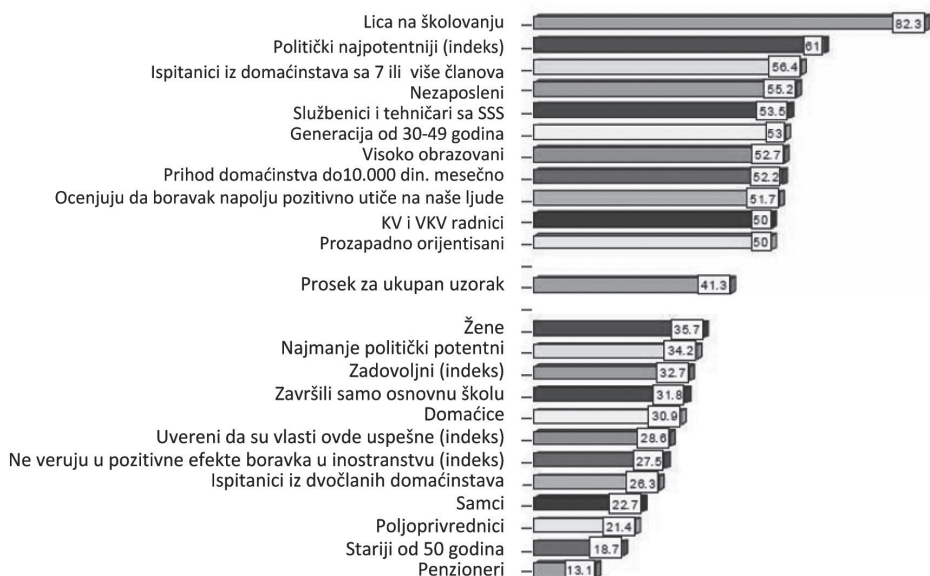
Резултати су показали да би, у хипотетичкој ситуацији да је Србија већ постала члан ЕУ, сваки четврти испитаник (26,4%) из општег узорка „сигурно“ потражио посао у некој другој земљи ЕУ. „Вероватно“, следећи понуђени модалитет као одговор на дато питање, изабрала је свака шеста анкетирана особа (15,2%) из општег узорка. Другачије речено, 41,6% интервјуисаних из општег узорка је показало манифестну или латентну спремност да потражи посао ван Србије. Повратници у Србију из иностранства су у већој мери изразили манифестну спремност да потраже посао у некој другој земљи (сваки трећи испитаник) у односу на општу популацију (сваки четврти анкетирани). Међутим, ако збирно посматрамо манифестну и латентну спремност, онда готово да нема разлике између општег узорка и посебног узрока по питању спремности анкетираних да се запосле ван Србије (41,6% и 42,4% респективно).

Посебну спремност да то учине су испољили испитаници млађи од 30 година (ученици и студенти), активне особе, незапослени, лица из великих и сиромашних породица, они који верују да боравак у иностранству има позитиван ефекат на наше људе, као и прозападно оријентисани испитаници (графикон 3).

Потенцијални емигранти у земље ЕУ су питани и да ли би планирали да оду ван земље сами или са породицом. Више од трећине испитаника би отишло само у иностранство (35,2%), а више од петине анкетираних би отишло само са намером да им се породица придружи касније (22,3%), што имплицира да би, најмање на почетку, већина нових емиграната живела у земљама ЕУ без чланова својих породица. Заједно са породицом би емигрирало 27,6% интервјуисаних.

Већина анкетираних потенцијалних емиграната би у иностранству остала од једне до три године (26,3%) или дуже од три године (24,1%), али је немали број испитаника изразио спремност да ради ван Србије до пензионисања (18,8%) или да заувек остане у некој од земаља ЕУ (11,5%). Само сваки шеснаести испитаник или 6,2% анкетираних би желело да ради у иностранству краће од годину дана.

³² Lj. Bačević et al., *Democracy in Unstable Social Spaces: Serbia-Report on the Survey Conducted in November 2010 in Serbia*, Belgrade: Institute for the Danube Region and Central Europe, University of Vienna, Institute of Social Sciences, 2011.

Графикон 3. Релативно учешће испитаника који би потражили или вероватно потражили посао у некој земљи ЕУ (у %), Србија, 2010. године³³

Перцепција јавног мњења у Србији о имигрантима се може добро сагледати путем одговора на питање: „Шта Влада треба да уради са људима који долазе из мање развијених земаља да раде код нас?“, постављено у *Евројској студији вредности*, у четвртм таласу који је спроведен 2008. године. Према резултатима, ставови у општој популацији у Србији према имигрантима су подељени. Регистровано је 27,4% потпуно отворених: „Ко год жели, може да дође“, 29,2% сматра да имигранти могу да дођу ако већ имају посао у Србији, а 34,9% интервјуисаних је изјавило да треба стриктно унапред утврдити број имиграната. Сваки дванаести испитаник (8,4%) пак апсолутно је нетолерантан, јер мисли да Влада треба да забрани долазак странцима да раде код нас.³⁴ Могуће да би се регистровани квалитативно другачији ставови, односно у већој мери неповољнији ставови према имигрантима када би се истраживање спровело данас, имајући у виду питања која се постављају у јавности поводом суочавања Србије са миграционом кризом.

³³ Извор *ibid.*

³⁴ <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>.

СОЦИОЕКОНОМСКИ МОМЕНТУМ

На различите начине би се могао приказати социоекономски моментум Србије у покушају да се одговори на питање зашто је још увек велики емиграциони и мали имиграциони потенцијал наше земље. Чини се да синтетски одговор на постављено питање даје *United Nations Common Country Assessment for the Republic of Serbia*.³⁵ Овај документ је Влада Републике Србије прихватила средином 2015. године. У њему је дата дијагноза стања у економској сфери. Она гласи да се Србија тренутно суочава са изазовима економског раста, недовољне развијености сеоских подручја и регионалних разлика, великог присуства индустријских загађивача, високе стопе незапослености, ниског нивоа инвестиција, неконкурентности приватног сектора, преоптерећености јавног сектора и пораста јавног дуга. Истакнуто је и значајно присуство државе у економији, као и да државна предузећа трпе велике губитке. Посебно је подвучено да је организовани криминал један од фактора који негативно утичу на пословно окружење у Србији.

У овом извештају се предвиђа да се индекс људског развоја (*Human Development Index* – ХДИ) може смањити у Србији у 2014. години у односу на његову вредност од 0,745 из 2013. године. Предвиђање се заснива на процени потреба за опоравак од штета и последица узрокованих поплавама. Оно претпоставља да ће се смањење вредности индекса дуговати комбинацији пада прихода и отежаног приступа образовању и здравственим услугама, чиме би се изгубиле око 2 године раста. Поред овога, верује се да ће се повећати број лица која живе испод границе сиромаштва.

Индекс људског развоја представља сумарну меру за процену дугорочног напретка у три основне димензије хуманог развоја: дуг и здрав живот, приступ знању и пристојан животни стандард. На листи ХДИ за 2013. годину Србија се налазила на 77. месту од 187 земаља и територија. Хрватска и Белорусија, земље са којима се наша земља може упоређивати јер има сличан број становника, налазиле су се на 47. односно 53. месту.³⁶

Поред места Србије на листи према вредности индекса људског развоја, приказаћемо њен положај на још две листе. Прва је везана за *Извештај о најрејку у транзицији* Европске банке за обнову и развој. Напредак у земљама у транзицији се мери путем девет индикатора, који обухватају најбитније елементе тржишне привреде: предузећа, тржиште и трговина, финансијске институције и инфраструктура. Према последњем извештају у 2013.

³⁵ Документ је добијен захваљујући љубазности запослених у Канцеларији Популационог фонда Уједињених нација у Србији. Он ће ускоро бити објављен на сајту <http://www.unesco.org/new/en/venice/undafcca/>.

³⁶ <http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/presscenter/pressreleases/2014/07/24/srbija-je-na-77-mestu-od-187-zemalja-na-listi-indeksa-ljudskog-razvoja-.html>.

години, земље источне Европе и југоисточне Европе, међу њима и Србија, озбиљно заостају у транзиционим процесима за земљама централне Европе и балтичким земљама.³⁷

Важан је и *Извештај Фридом Хауса (Freedom House Report)*, који садржи оцене везане за политичка права и грађанске слободе у једној земљи. Према последњем извештају, који се односи на 2014. годину, Србија је сврстана у слободне земље и добила је оцену 2 за поштовање политичких права и, такође, оцену 2 за поштовање грађанских слобода.³⁸ Интервал у коме се креће оцена је од 1 до 7, где 1 значи максимални, а 7 минимални степен поштовања политичких права и грађанских слобода. На исти начин су од земаља југоисточне Европе оцењене Бугарска и Румунија. Од бивших југословенских република, Словенија је најбоље оцењена. Ова земља је добила максималну оцену 1 у обе категорије.

Према класичном моделу одбијања и привлачења, сви људи су потенцијални мигранти ако су животни услови на неком другом месту бољи него у месту где појединац живи и ако је цена пресељења нижа од добити која ће се остварити миграцијом. Социоекономски услови у Србији преламају се кроз свест индивидуе и повезани су са њеном одлуком да емигрира из земље или имигрира у њу. Посебно треба истаћи размишљање Мелега,³⁹ који сматра да је глобална позиција земље порекла и земље дестинације важан фактор који утиче на одлуку да се емигрира/имигрира базирано на налазима истраживања која су показала да индивидуа има врло јасну слику о овом питању.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Демографске претпоставке у Србији, односно криза рађања и њене последице везане за старење популације и отворену депопулацију, за промену миграционих токова од емиграционих ка имиграционим већ постоје. Економски развој, инвестирање у здравствене, образовне и еколошке програме, јачање демократије и стварање атмосфере оптимизма допринели би не само смањењу иселавања, већ би поспешили и усељавање у земљу. Правни и институционални оквир за управљање миграцијама у Србији, међутим, није довољно ефикасан да ублажи емиграционе и оснажи имиграционе токове. Истовремено, није препознат значај, с једне стране, циркуларних кретања, трансфера знања, хуманог капитала дијаспоре и реинтеграције повратника, а с друге стране, дефинисања броја и циљних група имигрантског

³⁷ <http://www.ebrd.com/news/publications/transition-report/transition-report-2013.html>.

³⁸ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2015/table-country-ratings>.

³⁹ А. Melegh, "Perceptions of societal developmental hierarchies in Europe and beyond: A Bulgarian perspective", *European Sociological Review* 29 (2013): 603–615.

становништва, стварања позитивне климе према усељавању, промовисања толеранције и прихватања имиграната, и развоја мера интеграције странаца у Србији. Дефинисање броја и циљних група имиграната који су добродошли је увек и свуда осетљиво питање. При дефинисању броја и профила досељеника (образовање, старост, породична ситуација), како Аврамов⁴⁰ подвлачи, треба размишљати о дугорочним предностима и недостацима досељавања.

ЛИТЕРАТУРА

- Avramov, D. "Immigration and Integration Scenarios in Global Europe: Forward-looking up to 2015". *Sociologija* 56 (2014): 169–186.
- Bačević, Lj. et al. *Democracy in Unstable Social Spaces: Serbia-Report on the Survey Conducted in November 2010 in Serbia*. Belgrade: Institute for the Danube Region and Central Europe, University of Vienna, Institute of Social Sciences, 2011.
- Benzies, KM. "Advanced maternal age: are decisions about the timing of child-bearing a failure to understand the risks?". *CMAJ* 178 (2008): 183–184.
- Fassmann, H. and E. Musil. "Conceptual Framework for Modeling Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes". Working paper developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and its Effects in SEE-Transnational Actions towards Evidence Based Strategies', 2014. <http://www.seemig.eu/index.php/2012-10-24-22-38-42?start=5>.
- Fassmann, H. and U. Reeger. "Old emmigration countries in Europe. The concept and the empirical examples". In *European Immigrations. Trends, Structure and Implications*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.
- Institute of Social Sciences. *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Serbia*. Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects- Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies', 2013. <http://seemig.eu/index.php/downloads-project-outputs-historical-analysis>.
- Institute of Social Sciences, Statistical Office of the Republic of Serbia. *Analysis of Existing Migratory Data Production Systems and Major Data Sources in Serbia*. Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects-Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies', 2013. <http://seemig.eu/index.php/downloads-project-outputs-data-systems>.
- Kupiszewski, M., D. Kupiszewski i V. Nikitović. *Uticaј demografskih i migracionih tokova na Srbiju*. Beograd: Međunarodna organizacija za migracije, Misija u Beogradu, 2012.
- Lesinska, M. "Migration policy matters: a comparative analysis of policy recommendation". In *European Immigrations. Trends, Structure and Implications*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.
- Meleggh, A. "Perceptions of societal developmental hierarchies in Europe and beyond: A Bulgarian perspective". *European Sociological Review* 29 (2013): 603–615.
- Nassar, AH. and IM. Usta. "Advanced maternal age. Part II: long-term consequences". *Am J Perinatol* 26 (2009): 107–112.

⁴⁰ D. Avramov, "Immigration and Integration Scenarios in Global Europe: Forward-looking up to 2015", *Sociologija* 56 (2014): 169–186.

- Nikitović, V. „Srbija kao imigraciona zemlja – očekivana budućnost?”. *Stanovništvo* 47 (2009): 31–52.
- Nikitović, V. „Migraciona tranzicija u Srbiji: demografska perspektiva”. *Sociologija* 55 (2013): 187–208.
- Nikitović, V., J. Predojević Despić i I. Marinković, „Migrantsko stanovništvo Srbije“. U *Populacija Srbije na početku 21. veka*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2015.
- Penev, G. *Projekcije stanovništva Srbije od 2010. do 2060*. Beograd: Fiskalni savet Republike Srbije, 2013.
- Pison, G. “Tous les pays du monde 2015”. *Population & Societes* 525 (2015): 1–8.
- Рашевић, М. „Фертилитет женског становништва“. У *Становништво и домаћинство Републике Србије према попису 1991. године*. Београд: Републички завод за статистику, 1995.
- Rašević, M. „Prihvatanje populacione politike na individualnom nivou“. *Stanovništvo* 33 (1995): 41–55.
- Рашевић, М. „Одлагање рађања у оптималној доби живота – основна демографска цена 1990-их у Србији“. *Зборник Мајнице српске за друштвене науке* 121 (2006): 141–149.
- Rašević, M. i K. Sedlecki. „Da li je realno očekivati promene u modelu planiranja porodice u Srbiji u neposrednoj budućnosti?”. *Srpska politička misao* 4 (2011): 257–275.
- Рашевић, М. „Фертилитет женског становништва“. У *Популација Србије на почетку 21. века*. Београд: Републички завод за статистику, 2015.
- Rašević, M. “Low fertility in Serbia: new insights”. In *Fifth International Conference of Balkans Demography – The Population of the Balkans at the Dawn of the 21st Century*. DemoBalk, October, Ohrid, 2015.
- Rašević, M. i K. Sedlecki. „O fenomenu odlaganja rađanja dece u Srbiji“. U *Uloga medicine u rađanju ili odumiranju Srbije*. Beograd: SANU, 2016.
- Rašević, M. *Migracije i razvoj*. Beograd: IOM, 2016.
- Републички завод за статистику. *Пројекције становништва Републике Србије 2011–2014*. Београд: Републички завод за статистику, 2014.
- Sedlecki, K. and M. Rašević. “The abortion culture issue in Serbia”. In *12th Seminar of the European Society of Contraception and Reproductive Health - Removing medical, social, cultural and religious barriers to effective and safe contraception*. ESC, September, Tel Aviv, 2015.
- Stanković, V. *Srbija u procesu spoljnih migracija*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2014.
- Statistical Office of the Republic of Serbia, UNICEF. *Serbia Multiple Indicator Cluster Survey and Serbia Roma Settlements Multiple Indicator Cluster Survey, 2014, Final Reports*. Belgrade, Serbia: Statistical Office of the Republic of Serbia, UNICEF, 2014.
- Влада Републике Србије. *Миграциони профил Републике Србије за 2014. годину*. Београд: Влада Републике Србије, 2015.

Mirjana Rašević

IMMIGRATION AS AN IMPULSE OF
MULTICULTURALITY IN SERBIA?

S u m m a r y

The migration issue is not present in political, economic, academic or general public discourse in Serbia. If migration is mentioned at all, then it is stressed that brain drain is still on-going. The reasons for the misrecognition of the immigration potential should be sought in traditionalism, in the unfavourable economic and social situation, general insecurity, the country's isolation and similar, but also in the lack of information. The main goal of this paper is to elaborate a theoretical consideration, studies on national demographic and socio-economic development as well as research papers on the migratory phenomenon in Serbia to deal with posed question – Immigration as an impulse to multiculturalism in Serbia?

Key words: immigration, multiculturalism, Serbia